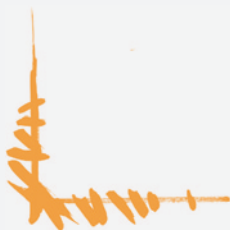

Davorin Vujčić

SVJETLO IZ MRAKA

Vanja Radauš - Retrospektiva

Galerija Klovićevi dvori, Zagreb

21.12.2006.-11.2.2007.

Koncepcija izložbe: Željka Čorak, Ive Šimat Banov, Tonko Maroević, Jasminka Poklečki Stošić

Postav izložbe: Mario Beusan

INTERPRETACIJA KAO ŽRTVOVANJE

Interpretirati nečiji život i djelo, može se na bezbroj načina. Učiniti to vjerodostojno, jedan je od najtežih, najodgovornijih i najnezahvalnijih pothvata. Istinski interpreti itekako su svjesni velikog uloga: riječ je, ni manje ni više, o oživljavanju čovjeka. Svjesni su kako za oživljavanje nije dovoljna volja i obaviještenost, kako su i enciklopedijska erudicija i uvjerljivost predstavljanja često nedostatni. Vjerodostojna interpretacija zahtijeva spremnost na žrtvu: potrebno je suspregnuti taštinu i pretpostavljene odgovore; uvući se u tuđu kožu; evocirati i proživjeti nečije nemire i strahove, htijenja i tjeskobe, ponovo prolaziti kroz njegova razočaranja, sumnje i euforije. Tek je tada moguće odvojiti bitno od nebitnog te satkati portret koji će trajati dugo nakon interpreta. Podastrijet

očima publike, taj će portret zasigurno izazvati raznovrsne reakcije i neće biti općeprihvaćen. No njegova će vjerodostojnost biti neupitna, upravo proporcionalna uloženoj požrtvovanosti.

MOGUĆI RAZLOZI ČEKANJA

Satkati portret Vanje Radauša (Vinkovci, 29. 4. 1906. - Zagreb, 24. 4. 1975.) naročito je težak zadatak i zahtijeva veliku volju, znanje i posvećenost. Djelo tog majstora kipara, profesora i akademika, slikara, putopisca i književnika raznoliko je do proturječnosti. Korišteni su u njegovu životu bili neobično duboki i isprepleteni, krošnja široka, a plodovi brojni. Stoga se već u začecima ideje o izložbi kao rekapitulaciji njegova životnog opusa javlja poteškoća: s jedne strane se nameće potre-

ba da se retrospektivno polje suzi na likovni opus, a s druge strane da se djela nikla na tom polju objasne poticajima proisteklim izvan likovnosti.

Možda je upravo to jedan od razloga što je poslije Radauševe smrti 1975. godine bilo iznenađujuće malo pokušaja cjelovitog sagledavanja njegova opusa i valorizacije njegove uloge. Drugi razlog je svakako brojnost djela. Radauš je vjerojatno naš najplodniji stvaralac 20. stoljeća. Njegov se likovni opus broji četirima znamenkama: od javne plastike i komornih skulptura u gipsu i kamenu, vosku i bronci, crteža olovkom, tušem i bajcom, gvaševa, akvarela i linoreza, do kovanih i lijevanih medalja... Pribrojimo li k tome njegov fotografski opus (dvije fotomonografije) i literarno stvaralaštvo (roman i četiri zbirke pjesama), imamo jasan uvid u dimenzije učinjenog. Nadalje, njegovi su radovi raštrkani po kulturnim institucijama i muzejima te brojnim privatnim zbirkama u Hrvatskoj i inozemstvu. Naposlijetku, ostavština u vlasništvu obitelji ne sastoji se samo od brojnih njegovih djela već i od mnoštva njihovih sjećanja, dragocjenih podataka ključnih za razumijevanje Radauševa života i rada. Sve je to trideset godina bilo među nama, čekajući elaboraciju ili bar cjeloviti životopis. No, izgleda da nije bio problem u djelu, nego u mogućnostima njegove apsorpcije; kao da se instinktivno držalo podalje od veličine čovjeka, od golemosti opusa, od težine čitanja njegova djela. Zagristi u Radauša značilo je uhvatiti se u koštac s jednim od naših najosebujnijih i najznačajnijih umjetnika 20. stoljeća, zahvatiti široko i snažno, ne samo u slikarstvo i skulpturu, koja crpi nadahnuće iz mnogih izvora, nego i u nacionalnu povijest sa svim njezinim tragičnim epopejama i protagonistima, u znanost i književnost. Značilo je to ko-

pati po osobnim i kolektivnim, mnogo puta neugodnim, istinama. Kontroverze oko njegove smrti još više su doprinijele tomu da ga se češće moglo susresti u području anegdote, bizarnosti ili mita nego u utemeljenoj analizi. Radauš je bio jabuka koju je bilo intrigantno zagristi, ali potom teško ispljunuti ili progutati.

PUT DUG TRIDESET GODINA

Započelo se još za Radauševa života, zalogaj po zalogaj, a svaki je upućivao na potrebu još jednog; od prve monografske obrade (Babić, Ekl, Kaštelan, Peić: *Radauš*, GZH, 1965.) i posthumnih izložbi pojedinih segmenata njegova opusa, do novinskih članaka, osvrti i sjećanja prigodom obljetnica rođenja ili smrti; od vrijednih rekapitulacija Radauševe kiparske ostavštine (Lida Roje Depolo, *Vanja Radauš*, Glip-toteka JAZU, 1987.) do povijesnoumjetničkih pregleda (Grgo Gamulin: *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, Zagreb, 1999.); od dubokih uvida (Željka Čorak, Tonko Maroević: *Vanja Radauš, Iz fundusa Galerije Šimun*, Tuzla, Brčko, Sarajevo, 2006.) do elaboracije crtačkog opusa (Slavica Marković: *Vanja Radauš - crteži*, Kabinet grafike HAZU, 2005.) - svi ti parcijalni uvidi upućivali su na potrebu sinteze. Teško da će se ikad moći govoriti o završenoj (i savršenoj) interpretaciji Vanje Radauša, ali: treba se usuditi, koliko se može!

Naročito se trebalo usuditi o 100. obljetnici Radauševa rođenja, u vremenu u kojemu su zaredali podsjetnici na njegovo djelo: izložba *Expo* u Hannoveru 2002., gdje je arhitekt Silađin ponudio svijetu na ushit Radauševa *Suca* iz ciklusa *Panopticum croaticum*, a potom postavljanje njegova spomenika žrtvama pobune u francuskom gradiću Villenfrancheu 2006. godine, pola stoljeća od nastanka. Kao

da su se najzad počeli ispravljati neki stari pro-pusti, a receptivne mogućnosti vremena i ljudi narasle, i to ne samo do razine prihvatanja, nego i oduševljenja. Trebalo nam je dugo.

RETROSPEKTIVA

Retrospektiva *Vanja Radauš*, organizirana u Galeriji Klovićevi dvori povodom stogodišnjice njegova rođenja, dogodila se, dakle, u vreme-nu pojačanog interesa za kiparev život i djelo. Odgovornost za tkanje Radauševa portreta bila je tim veća. Sretna je okolnost da su se čitanja Radauša usudili prihvatiti Željka Čorak, Ive Šimat Banov i Tonko Maroević, uz kustosi-cu Galerije Klovićevi dvori, Jasminku Poklečki Stošić. Sretna okolnost iz dva razloga: oni su se i ovogodišnjom proljetnom izložbom *Novi-ja sakralna umjetnost* u istom prostoru vodili geslom svetoga Tome (Usudi se koliko možeš!), polučivši dojmljiv rezultat; drugi razlog je taj što je očito kako su njihova kompetencija i eru-dicija bile vođene iskrenom požrtvovnošću, poštovanjem spram Radauševa djela i htijen-jem vjerodostojne interpretacije.

Osim poteškoća uzrokovanih nedostatkom iz-ložbenog prostora koji je bio ograničen na pri-zemlje i podrum, autori stručne koncepcije susreli su se s već spomenutom činjenicom kako Radaušev opus nije nimalo lako suziti samo na likovnost i otključati ga samo likov-nim ključevima. Morali su zahvatiti mnogo ši-re. To su i učinili, odmah na početku: u prvoj dvorani prizemlja izložili su radnu sobu Vanje Radauša sa Zmajevca, sobu života i smrti, u kojoj je tijekom više od četvrt stoljeća pohra-nio fascinantnu galeriju svojih interesa. "U prostoru", piše Ive Šimat Banov u katalogu izložbe, "koji je svojevrсни križanac između muzeja, ljekarnice i laboratorija ogleda se

divljenje za prošlost, obožavanje znanosti, ljekarničkih i alkemičarskih znanja, starih knjiga i rukopisa, etnografskih predmeta..." Takvim uvodom osiguran je kroki za vjeran umjetnikov portret, ali i naznačena koncepci-ja ove retrospektive: prikazati Vanju Radauša kao čovjeka intelektualnog nemira, grozniča-va i nesmirena tragaoca, umjetnika ekspresi-je i dramatike. U skladu s tim kriterijem, Ši-mat Banov vrlo jasno zaključuje kako je nag-lasak izložbe na takvim njegovim radovima, koji su "...važniji od *renesansnih* portreta i djela lauranekne čistoće profila ili meštro-vičevskih stilizacija. Važniji su nam Tifusari nego svi spomenici NOB-a (oko 140!). S dje-lima ekspresivnih i dramatičnih svojstava bli-žimo se Radauševoj ljudskoj i umjetničkoj na-ravi, uvažavajući i djela posve suprotnih odlika."

O periodu mladenačkog stasanja i kiparskog formiranja kod Frangeša Mihanovića i Rudolfa Valdeca te diplome kod Ivana Meštrovića na zagrebačkoj Akademiji svjedoče Radauševe skulpture iz 30-ih godina (*Čitačica; Ženski torzo; Orfej*) smještene u hodniku i dvorana-ma prizemlja. Djelima *Tučnjava, Ples i Žetelica* otkriva se izuzetna osjetljivost za sudbinu zem-lje i ljudi, pogotovo za njezin ispaćeni i *aut-sajderski* dio. Uz apstraktne dekalkomanije, koje radi već 1937., izloženi su crteži bludni-ca, scene iz predratnih krčmi i *Dance macabre*, koji govore o strasnom socijalnom angažma-nu što ga je Radauš živio instinktivno i impul-zivno, pokrenut dubokim osjećajem za (ne)prav-du. Angažman ga je prirodno približio grupi *Zemlja (Prosjak; Robijaš)* i partizanskoj borbi, koja je u njemu potakla erupciju radova s temama smrti i heroike (*Krvnik; Nošenje ra-njenika; Nada Dimić; Petrica i galženjaki*; ma-pa crteža *Mi pamtime*). Poslijeratni je period za Radauša započeo u znaku počasti i opti-

mizma, profesurom na ALU i majstorskom radionicom, članstvom u JAZU, nagradama i naručbama za spomenike. To vrijeme predaha, smirenije i klasičnije forme pokazano je u trećoj dvorani *Autoportretom*, *Slavonkom*, *Jamničankom*, *Portretom Ranke*. U vitrinama u hodniku izložen je izbor iz njegova medaljarskog opusa visokog stupnja plasticiteta, koji je Radauš stvarao od 1943. do 1975., te njegovi literarni radovi nadahnuti ljubavlju prema rodnoj Slavoniji. No, put na koji je Radauša doveo njegov angažman pokazao se ambivalentnim, uzdrnavši ga nepravdom i razočaranjima. Svako toliko njegova ljudska hipersenzibilnost buknila bi likovnim krikom. Kiparski ciklus *Tifusari* (1956.-1959.), izložen u pretposljednjoj dvorani, ekspresivno je tematiziranje ratnih strahota. No, ta nagrižena lica i rastočena tijela samo su uvod u najstravičniji Radaušev ciklus, halucinantni i nadrealni *Panopticum croaticum* (1959.-1961.). Predočen je u posljednjoj dvorani prizemlja sa šest skulptura (*Križanić*, *Račić*, *Kamov*, *Krvnik*, *Tužilac* i *Stari sudac*) od ukupno 25. Ostale skulpture, koje se nalaze u Gliptoteci, u stanju su koje ne dopušta manipulaciju; one su prikazane videouratkom (autor: Mario Delić) koji se može pratiti na televizoru postavljenom u dvorani, ali i reproducirane u katalogu.

U podrumu nas dočekuju crteži iz ciklusa *Flora croatica* i uvode u kiparski ciklus *Čovjek i kras* (1961.-1963.). Izbrazdane gipsane gromade, koje je Radauševa imaginacija otkrila u velebitskim stijinama i antropomorfizirane nam ih vratila u kolektivno sjećanje, postavljene su u podrumski prostor gdje ostvaruju osobitu korespondenciju s ciglenim zidovima. (Za pohvalu je postavljanje jedne od skulptura na prolaz u prvi hodnik; ta čovjek se ipak treba potruditi proći kroz kras!) Također, ovdje postavljeni

kiparski ciklusi *Krvavi fašnik* (1966.), *Apstraktne forme* (1966.-1968.) te *Zatvori i logori* (1969.) u tematskom su, pa i emotivnom suglasju s podzemnim prostorom. Funealni i nadrealistički *Krvavi fašnik* predstavljen je dijelom gipsanim skulpturama iz obiteljske ostavštine, a dijelom brončanim odljevima iz Gradskog muzeja u Vinkovcima (obojeni voštani primjerci pohranjeni su u Nadbiskupskom sjemeništu na zagrebačkoj Šalati; neprispodobivi su primjeri izražajnosti, no njihovo stanje isključuje i samu pomisao na izlaganje). *Apstraktne forme* te *Zatvore i logore* s motivima kostiju, lubanja i lanaca prate crteži iz 70-ih: *Konstrukcije*, *Sjećanja na djetinjstvo* i *Materi*. U izdvojenoj podrumskoj prostoriji postavljen je televizor s dokumentarnim filmskim zapisima o Radaušu: *Zagledan u dubine* Ante Viculina i *Vanja Radauš* Bogdana Žižića.

Brončani, kršni, sjedeći lik oca domovine *Ante Starčevića* u dnu stubišta poziva na završni silazak: u posljednjoj dvorani izložbe, u polukrugu, petnaest kiparskih stalagmita. Gipsane (i moralne?) vertikale, očajni i prkosni *Stupovi hrvatske kulture* (1969.-1975.). Od posjetitelja se oprašta Radauševa posmrtna maska.

PLODOVI POŽRTVOVNOSTI

Svaka izložba je svojevrсни kompromis želja i mogućnosti; tako je i ova imala ograničavajuće faktore. Uz vrijeme i novac, kojih nikad nema dovoljno, prvenstveno se to odnosi na veličinu prostora. Izložba se prostire kroz prizemlje i podrum, što je za Radauša zasigurno nedovoljna površina, pa je želja za što uvjerljivijim predočavanjem opusa rezultirala prenatrpanošću prostora (izloženo je 122 skulpture, 50 medalja i 75 crteža!). Doduše,

Radauševa produkcija - grozničava i prenapregnuta - možda tako i jest najbolje predstavljena: gusto postavljenim djelima te međusobnim prožimanjem crteža i skulptura različitih ciklusa. Nažalost, visina prostorija onemogućila je izlaganje Radauševih skulptura velikog formata, primjerice onih koje se čuvaju na Zmajevcu; usprkos želji, nije bilo moguće prenijeti ih u prostor Klovićevih dvora. A koliko je još kvalitetnih djela moralo ostati neizloženo! Ni autor likovnog postava, Mario Beusan, nije mogao realizirati sve što je htio: danak novcu i vremenu platila je likovna oprema ponekom proizvoljnošću, postamentom neadekvatnih dimenzija ili neodgovarajućim paspartuom. Ipak, uspio je tu veliku količinu građe nekako disciplinirati i povezati u logičnu cjelinu razumljivog tijeka.

Možebitni nedostaci izložbe zanemarivi su naspram onog dobrog što je ostvareno i samo

razmaženo oko može ovu retrospektivu gledati kroz njih. Riječ je o prvoj pravoj Radauševoj retrospektivi, o okupljanju i predstavljanju javnosti najvećeg broja referentnih djela, o dosad najcjelovitijem i najvjerodostojnijem portretu Vanje Radauša. Nekoliko je izvrsnih plodova tog napora. Ponajprije se to odnosi na opsežan katalog koji prati izložbu (dizajn: Dalibor Jelavić i *Studio Rašić*), sa sjajnim fotografijama Gorana Vranića (uz fotografije iz obiteljskih albuma i drugih izvora) te tekstovima Željke Čorak, Ive Šimata Banova, Tonka Maroevića i Jasminke Poklečki Stošić. Željka Čorak je jedna od malobrojnih dugogodišnjih istraživača i poznavatelja Radauševa djela; njezin tekst *Put iz Panopticum* semantička je kompresija, satkana od uistinu empatijskih uvida i lucidnih promišljanja koji se nadovezuju na njezine prethodne radove (prije svega na *Put u Panopticum*, katalog izložbe radova iz fundusa Galerije Šimun). Dok

Tonko Maroević tekstom *Patnik u obliku, noćnik u fašniku* na sebi svojstven način dijagnosticira široki kontekst likovnih, psiholoških i društvenih referencija koje su se odrazile ili utjecale na Radaušev crtački opus, Ive Šimat Banov svojim pristupom Radaušu u tekstu *Umjetnik koji je stvorio sebe* doseže teško ponovljivu razinu akribije, uživanja i koncentracije. Svojom utemeljenošću, preciznošću i poštenjem taj rad postaje referentna točka u svakoj budućoj interpretaciji Vanje Radauša. Četvrti tekst, koji potpisuje Jasminka Poklečki Stošić, po svoj je prilici konačan popis Radauševih samostalnih i grupnih izložbi, javne plastike i bibliografije te dosad njegov najiscrpniji životopis. Upornom potragom i provjerom podataka (naročito u Arhivu za likovne umjetnosti HAZU), uspjela je obaviti temeljni posao koji je obično skriven od reflektora javnosti, a neophodan za svako ozbiljno istraživanje. Ovdje valja naglasiti (a to je učinio i organizator) kako bi izložbu, a posebice životopis, bilo nemoguće realizirati bez umjetnikove obitelji: čuvanjem djela i sjećanja te njihovom posudbom bili su ključni element oživljavanja života i djela Vanje Radauša.

Osim definitivnog ulaska Radauša u kolektivno (ne samo stručno) pamćenje, korist od retrospektive imaju i sama njegova djela: pre-

poznata su neka dosad nepoznata Radauševa djela (primjerice, *Skica za Jasenovac* mnogo je vremena provela u zbirci dr. Josipa Kovačića bez atribucije!), a velik broj radova je restauriran za potrebe izložbe. S druge strane, upozoreno je na propadanje cijelih ciklusa (gipsani *Panopticum croaticum*, voštani *Krvavi fašnik*), važnih ne samo za Radaušev opus, nego i za povijest hrvatskog kiparstva. U tom smislu, na otvorenju je dano važno obećanje Ministarstva kulture kako će se ubrzo pristupiti lijevanju skulptura u broncu, u svrhu zaštite građe od daljnjeg propadanja. Valja se nadati da će riječ broncom postati.

Za budućnost cijelog opusa Vanje Radauša najbolje rješenje bilo bi osnivanje javne muzejske institucije koja bi o njemu skrčila. S većim ili manjim uspjehom, to je provedeno s opusima niza hrvatskih kipara (*Fundacija Ivana Meštrovića* u Splitu i Zagrebu, *Galerija Antuna Augustinčića* u Klanjcu, *Galerija kipova Ivana Sabolića* u Peterancu kraj Koprivnice, *Galerija Ružić* u Slavanskom Brodu), a ako nečije djelo danas uistinu zaslužuje stalni postav, to je upravo Radaušev. U suprotnom, ova će retrospektiva biti samo bljesak u mraku depoa i zaborava. Pucanj, koji će nas stalno podsjećati da se nikada pobjeda toliko ne slavi, koliko se poraz tuguje.